ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Ενημερωτικό Δελτίο

Τόμ. 36 (2011)

Τόμ. 36 (2011-2012)

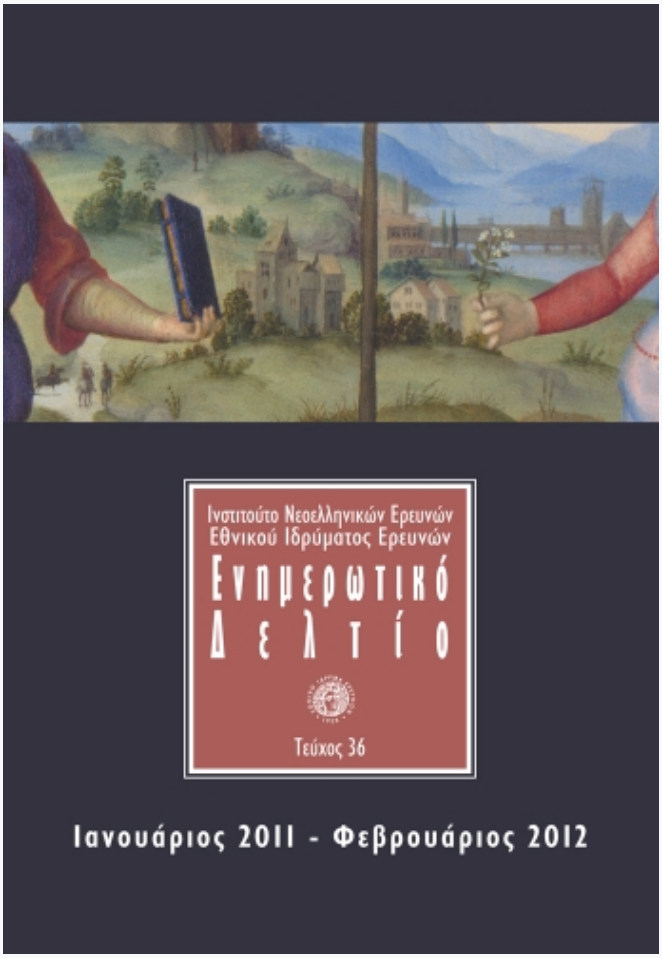

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΝΕ

doi: 10.12681/news.2

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΝΕ. (2012). *Ενημερωτικό Δελτίο*, *36*, 6–19. https://doi.org/10.12681/news.2

***Κυπριακές πηγές για την άλωση της Αμμοχώστου*.**
Επιμέλεια: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης,
Μετάφραση: Ελένη Χαρχαρέ,
ΙΝΕ/ΕΙΕ-118, σειρά: "Πηγές της Κυπριακής Γραμματείας και Ιστορίας" -2,
Αθήνα 2011,168 σελ.

Το βιβλίο αυτό είναι το δεύτερο της σειράς "Πηγές της Κυπριακής Γραμματείας και Ιστορίας" που εκπονείται στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών με την χορηγία του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη. Η σειρά αποβλέπει να παρουσιάσει ανέκδοτες ή δυσπρόσιτες πηγές της Κυπριακής γραμματείας και ιστορίας της πρώιμης νεωτερικότητας σε κριτικές, σχολιασμένες και πλούσια εικονογραφημένες εκδόσεις, πλαισιωμένες με λεπτομερείς εισαγωγικές μελέτες και άλλα συναφή κείμενα. Στόχευση της σειράς είναι να επαναφέρει στο προσκήνιο της έρευνας και της κριτικής σκέψης ανέκδοτα και ξεχασμένα έργα, έργα άγνωστων συγγραφέων που αγνοήθηκαν από την έρευνα, παλαιότερες πηγές που χρήζουν σύγχρονων εκδόσεων ή ιστορικές πηγές που μπορούν να εμπλουτίσουν το φάσμα των διαθέσιμων πηγών της ιστορίας της Κύπρου κατά τους πρώιμους νέους χρόνους.

Το πρώτο βιβλίο της σειράς παρουσίασε ανέκδοτο κείμενο του μεγάλου Κυπρίου συγγραφέα που δεκάτου εβδόμου αιώνα Νεοφύτου Ροδινού, που υπήρξε ένας από τους πρωτοπόρους της χρήσης της δημώδους ελληνικής στον γραπτό λόγο. Το νέο βιβλίο της σειράς παρουσιάζει στο ιταλικό πρωτότυπο και σε ελληνική μετάφραση δύο κείμενα Κυπρίων συγγραφέων που αφηγούνται την άλωση της Αμμοχώστου το 1571. Πρόκειται για κείμενα του Αλεξάνδρου Ποδοκάθαρου, που πολέμησε μεταξύ των υπερασπιστών της Αμμοχώστου στο πλευρό του πολέμαρχου Μαρκαντώνιου Βραγαδίνου, και του πατρός Αυγουστίνου Αμμοχωστιανού, ηγουμένου της Μονής του Αγίου Αντωνίου στην Αμμόχωστο, ο οποίος παραστάθηκε στον Βραγαδίνο στις στιγμές του μαρτυρίου του.

Στο εκτενές εισαγωγικό μελέτημα του επιμελητή, παρουσιάζονται οι συγγραφείς και τα κείμενα και η ιστοριογραφική παράδοση που τα έφερε ως εμάς και υπογραμμίζεται ότι μέχρι τώρα η πολιορκία της Αμμοχώστου από τους Οθωμανούς στα 1570-1571 και η δραματική παράδοση της πόλης τον Αύγουστο

του 1571 ήταν γνωστή κυρίως βάσει των αφηγήσεων των Ιταλών στρατιωτικών Άγγελου Γάτου και Νέστορος Μαρτινέγκου. Με την έκδοση και ελληνική μετάφραση των κειμένων του Ποδοκάθαρου και του Ηγουμένου Αυγουστίνου προστίθενται δύο μαρτυρίες Κυπρίων στο φάσμα των πηγών για την άλωση της Αμμοχώστου. Οι δύο Κύπριοι αυτόπτες μάρτυρες με τα κείμενά τους επιτρέπουν να γίνει αντιληπτό το πώς βιώθηκαν τα δραματικά γεγονότα της επιβολής της Οθωμανικής κατοχής στη μεγαλόνησο από τους ίδιους τους Κυπρίους.

Σε επίμετρο η έκδοση συμπληρώνεται από δύο ανέκδοτα κείμενα συναφή με το θέμα, την έκθεση του βενετού διοικητή της Αμμοχώστου Pandolfo Guero, ο οποίος ήδη από το έτος 1563 προειδοποιούσε για τις ανάγκες συντήρησης και ενίσχυσης της οχύρωσης της Αμμοχώστου, και η έκθεση του τελευταίου Λατίνου Επισκόπου Αμμοχώστου Ιερωνύμου Ragazzoni για τις συνθήκες που επικρατούσαν στην πολιορκημένη πόλη.

Η έκδοση κοσμείται με πλούσια εικονογράφηση, μεγάλο μέρος της οποίας προέρχεται από τις συλλογές του Ιδρύματος Σύλβιας Ιωάννου.

■

Ευτυχία Δ. Λιάτα,
Ο Μενούσης. Ιστορία και παράδοση. Ιχνηλατώντας στο χρόνο και στο χώρο.
ΙΝΕ/ΕΙΕ-119, Αθήνα 2011, 185 σελ.

Ο "Μενούσης" είναι το μοναδικό ίσως παραδοσιακό τραγούδι –με εξαίρεση ενδεχομένως τα τραγούδια της ξενιτιάς– με τέτοια διαχρονική πανελλήνια διάδοση, διάχυση και πολυμορφία στις πολυάριθμες παραλλαγές του, που το καθιστούν πρόκληση για την έρευνα.

Καθώς το τραγούδι στην πραγματικότητα δεν θέλει να διηγηθεί μια συγκεκριμένη ιστορία, δεν επιδιώκει να εξυμνήσει κάποιο πρόσωπο ηρωικό και να αφηγηθεί τα κατορθώματά του, και με δεδομένο ότι το περιεχόμενό του δεν συνάδει σε μια τέτοια δημοφιλία, η πρόκληση για τον ιστορικό συνίσταται στον εντοπισμό των στοιχείων εκείνων που το καθιστούν ζωντανό έως τις μέρες μας, καθώς και στην αναζήτηση του ιδεοτύπου του, που παραπέμπει στη θέση της γυναίκας στην παραδοσιακή κοινωνία και στη σχέση της με τον άντρα, υπερασπιστή της αδιαμφισβήτητης τιμής της.

Αντικείμενο πραγμάτευσης του θέματος αποτελούν 100 επιλεγμένες παραλλαγές από όλο τον ελληνικό χώρο και περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς εκτός της επικράτειας.

■

Γιώργος Κουτζακιώτης,
***Αναμένοντας το τέλος του κόσμου τον 17ο αιώνα. Ο εβραίος μεσσίας και ο μέγας διερμηνέας*.**
Πρόλογος: Π. Μ. Κιτρομηλίδης,
INE/EIE-120, σειρά: "Βιβλιοθήκη Ιστορίας των Ιδεών"-8,
Αθήνα 2011, 260 σελ.

Θέμα του βιβλίου είναι η πρόσληψη του κινήματος του εβραίου μυστικιστή Σαμπατάι Τσεβί (1626-1676) –ενός από τα σημαντικότερα μεσσιανικά κινήματα στην ιστορία– από τους Έλληνες λογίους της εποχής. Μελετώντας τη διεθνή ιστοριογραφία για το κίνημα αυτό, παρατηρεί κανείς ότι οι μόνες πηγές που δεν αξιοποιήθηκαν είναι οι ελληνικές και ότι, ενώ η πρόσληψη του κινήματος από τους προτεστάντες χριστιανούς έχει εξεταστεί διεξοδικά, ελάχιστες αναφορές γίνονται στους ορθόδοξους χριστιανούς, οι οποίοι αποτελούσαν και τη μεγαλύτερη χριστιανική πληθυσμιακή ομάδα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου και διαδραματίστηκαν τα κύρια γεγονότα. Το κίνημα του Σαμπατάι ήταν, πρώτα απ' όλα, δημιούργημα της εποχής του, μιας εποχής η οποία διαπνεόταν από εσχατολογικές και μεσσιανικές ιδέες και την οποία η ιστοριογραφία θεωρεί ως εποχή μιας γενικής κρίσης, που δεν περιορίστηκε μόνο στην Ευρώπη αλλά άγγιξε πιθανώς και μεγάλο μέρος της Ασίας.

Στο Πρώτο Μέρος του βιβλίου, παρουσιάζονται οι παράγοντες δημιουργίας του εσχατολογικού και μεσσιανικού αυτού κλίματος στον ευρωπαϊκό και τον μεσογειακό χώρο, στις παραμονές του κινήματος. Το κλίμα που είχε τότε διαμορφωθεί δεν μπορεί να γίνει κατανοητό σήμερα παρά μόνο υιοθετώντας την κυρίαρχη οπτική των ανθρώπων της εποχής· δηλαδή, προβάλλοντας και αποκρυπτογραφώντας τα σημεία που οι άνθρωποι έβλεπαν στον χώρο και τον χρόνο τους και τα οποία φαίνονταν να συνδέονται αρμονικά μεταξύ τους, στοιχειοθετώντας τις λέξεις ενός μεγάλου ανοιχτού βιβλίου προφητειών· σημεία στον ουρανό και τη γη, στα ιερά κείμενα και τις χρονολογίες, στους αριθμούς και τις λέξεις.

Το κίνημα του Σαμπατάι, το οποίο συγκλόνισε τις εβραϊκές κοινότητες όλου του κόσμου, δεν θα μπορούσε ασφαλώς να περάσει απαρατήρητο και να μην καταγραφεί στις ελληνικές πηγές. Οι μαρτυρίες αυτές εξετάζονται και συσχετίζονται με τις πληροφορίες της υπάρχουσας ιστοριογραφίας στο Δεύτερο Μέρος του βιβλίου. Η καταγωγή του εβραίου μεσσία, η περιοδεία του, ορισμένες όψεις του κινήματός του, ο εξισλαμισμός του, η ακόλουθη στάση του και η εξορία του μαρτυρούνται σε ελληνικά ιστοριογραφικά και χρονογραφικά έργα τα οποία συντάχθηκαν από τα τέλη του 17ου έως τα τέλη του 18ου αιώνα. Πέρα από τα έργα αυτά,

σε ορθόδοξους εκκλησιαστικούς κώδικες της εποχής του κινήματος καταγράφεται ένα ελληνικό κείμενο το οποίο φέρεται να είναι η μεσσιανική εγκύκλιος του Σαμπατάι. Το κείμενο αυτό είναι αυθεντικό και είναι μετάφραση μιας εγκυκλίου, της οποίας το εβραϊκό πρωτότυπο δεν σώζεται. Η ελληνική μετάφραση αποτέλεσε τη βάση για τη μετάφραση της εγκυκλίου αυτής και σε άλλες γλώσσες (αρμενική, τουρκική, ιταλική) και, επομένως, διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στη διάδοσή της πέρα από τα όρια των εβραϊκών κοινοτήτων. Το ελληνικό κείμενο συνέβαλε έτσι καίρια στην κοινοποίηση των εξαγγελιών του εβραίου μεσσία σε άλλες εθνοθρησκευτικές ομάδες και αναθέρμανε ασφαλώς τους εσχατολογικούς φόβους και τις μεσσιανικές ελπίδες στους λόγιους κύκλους της αυτοκρατορίας.

Μεταφραστής της εγκυκλίου του Σαμπατάι στα ελληνικά ήταν ο μέγας διερμηνέας της Υψηλής Πύλης Παναγιώτης Νικούσιος, ένα γνωστό πρόσωπο της εποχής, καθώς θεωρείται ο πρώτος χριστιανός που απέκτησε σημαντική θέση στη σουλτανική Αυλή. Ποιες αναζητήσεις όμως ώθησαν τον Νικούσιο στην ελληνική μετάφραση της εβραϊκής μεσσιανικής εγκυκλίου; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό έρχεται αβίαστα, αν ο ιστορικός σκιαγραφήσει τον κόσμο του μεγάλου διερμηνέα, πράγμα που γίνεται στο Τρίτο Μέρος του βιβλίου. Πρόκειται για έναν κόσμο διαποτισμένο από μυστικιστικές ερμηνείες, ο οποίος περιστρεφόταν γύρω από έναν βασικό άξονα, εκείνον της πολλαπλής ανάγνωσης του παρόντος για την πρόγνωση του μέλλοντος της χριστιανοσύνης. Το πεδίο παρατήρησης του Νικουσίου ήταν εξαιρετικά ευρύ και εκτεινόταν από το ουράνιο στερέωμα ώς τα αρχαία και τα ιερά κείμενα. Οι πλανήτες και τα ζώδια, η εβραϊκή *Βίβλος* και το *Κοράνι*, ή τα ιερογλυφικά των αρχαίων αιγυπτιακών οβελίσκων, δεν συγκροτούσαν γι' αυτόν απλά ένα χώρο άσκησης των γνώσεών του, αλλά έναν χώρο που "κήρυττε" τη χριστιανική αλήθεια και προμήνυε τη Δευτέρα Παρουσία.

■

Μάχη Παΐζη-Αποστολοπούλου, Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος,
***Επίσημα κείμενα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τα σωζόμενα από την περίοδο 1454-1498*.**
ΙΝΕ/ΕΙΕ-121, "Θεσμοί και Ιδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία",
Αθήνα 2011, 292 σελ.

Η ανασύσταση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η επαναλειτουργία του σε σύντομο διάστημα, λίγους μήνες μόνο μετά την Άλωση, επέτρεψε στους ορθόδοξους χριστιανούς που συνέχισαν τη ζωή τους στις συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τον νέο, αλλόθρησκο, κυρίαρχο της Ανατολής, να έχουν και πάλι μιαν ανώτατη εκκλησιαστική αρχή και ταυτόχρονα μια θεσμική οργάνωση της κοινωνίας τους. Τα έγγραφα ωστόσο τεκμήρια της δραστηριότητας του θεσμού αυτού, χρήσιμα για τη μελέτη τόσο της ιστορίας του όσο και της κοινωνίας των Ρωμιών χριστανών, δεν σώζονται στη φυσική τους θέση, στα Αρχεία του Πατριαρχείου.

Σαρανταένα ωστόσο επίσημα κείμενα από την πρώτη μεταβυζαντινή περίοδο, εκείνη που οριοθετείται από την ανασύσταση και επαναλειτουργία του Πατριαρχείου το 1454 έως τα τέλη του 15ου αιώνα, εντοπίζονται σε Αρχεία και Βιβλιοθήκες της Ελλάδας και του εξωτερικού. Από τα κείμενα αυτά τα εικοσιδύο, δηλαδή ένα ποσοστό 53,5% παραδίδονται σε πρωτότυπη μορφή· από αντίγραφα σώζονται δεκαπέντε, ποσοστό 36,5%, ενώ το υπόλοιπο 10% το καλύπτουν τέσσερα κείμενα που παραδίδονται από παρασχέδια.

Το φάσμα των θεμάτων που αναδύεται από τα σωζόμενα επίσημα κείμενα είναι ενδεικτικό των ζητημάτων που απασχόλησαν το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην πρώτη και αποφαστική πεντηκονταετία μετά την Άλωση. Υπάρχουν κείμενα που αναφέρονται και αφορούν στην εσωτερική ζωή της Εκκλησίας (για παράδειγμα συνοδικές πράξεις σχετικές με την εκλογή νέων αρχιερέων, καθαιρέσεις και αποφάσεις για καταδίκη της σιμωνίας), κείμενα εγκυκλίων με τις οποίες η εκκλησιαστική αρχή απευθύνεται στους ορθόδοξους χριστιανούς που ζούσαν στην οθωμανική αυτοκρατορία προκειμένου να τους νουθετήσει (για παράδειγμα η εγκύκλιος του 1477 του Μαξίμου Γ΄)· κείμενα που αφορούν άμεσα ή αποκαλύπτουν έμμεσα σχέσεις της Εκκλησίας με την οθωμανική αρχή (για παράδειγμα η αποδοχή καταβολής ετήσιου φόρου στην Πύλη το 1474)· κείμενα που αφορούν τις σχέσεις Ορθόδοξης και Καθολικής Εκκλησίας (όπως ο περίφημος συνοδικός τόμος της Πανορθόδοξης Συνόδου του 1483/1484 με τον οποίο αποφασίστηκε η ανατροπή όσων είχαν αποφασιστεί στη Σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας το 1439 περί ενώσεως των Εκκλησιών)· ή, τέλος, οι σχέσεις

του Πατριαρχείου με ξένους ηγέτες (όπως με τον Σέρβο ορθόδοξο δεσπότη Γεώργιο Μπράνκοβιτς και τον δόγη της Βενετίας Ιωάννη Μοντσενίγο).

Από τα σαρανταένα σωζόμενα επίσημα κείμενα κάποια παρέμεναν ανέκδοτα και εκδίδονται εδώ για πρώτη φορά· άλλα είχαν δημοσιευτεί και εδώ επανεκδίδονται ύστερα από αυτοψία του πρωτοτύπου ή των χειρογράφων που τα παραδίδουν. Φροντίσαμε οι νέες εκδόσεις ή οι επανεκδόσεις να διέπονται από ενιαίους εκδοτικούς κανόνες και μορφή και να παρατίθενται οι αναγκαίες βιβλιογραφικές πληροφορίες, ενώ στο κριτικό υπόμνημα να σημειώνονται οι αναγνώσεις των προηγούμενων εκδοτών.

Με την έκδοση αυτή η ιστορική έρευνα αποκτά ένα πολύτιμο εργαλείο, έναν τόμο στον οποίο θα βρει ο μελετητής συγκεντρωμένα, σε εύχρηστη και έγκυρη έκδοση, τα σαρανταένα επίσημα κείμενα που σώζονται από τη δραστηριότητα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατά τα έτη 1454-1498. Ένα αναλυτικό ευρετήριο των ονομάτων, τόπων και των ποικίλων θεμάτων που αναδύονται από τα κείμενα, καθώς και πίνακας με τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες όπου εντοπίζονται σήμερα τα πρωτότυπα ή τα αντίγραφά τους ολοκληρώνουν το δημοσίευμα αυτό καθιστώντας το πιο εύχρηστο.

■

John Robertson,
***Διαφωτισμός, Δημόσια σφαίρα και Πολιτική Οικονομία / The Enlightenment, the Public Sphere and Political Economy*.**
Μετάφραση: Σοφία Ματθαίου,
Ετήσια διάλεξη Κ. Θ. Δημαρά- 2010, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2011, 176 σελ.

Από τον 18ο αιώνα οπότε κατασκευάστηκαν οι όροι *Lumières* και *Aufklärung* έως την κριτική των Μεταμοντέρνων κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, με την "αποδόμηση" του Διαφωτισμού, ο προσδιορισμός και η ανάλυση του φαινομένου διήλθαν πολλά στάδια. Η ιδέα της δημόσιας σφαίρας που επινόησε ο Jürgen Habermas, επέτρεψε στους ερευνητές να μελετήσουν το φαινόμενο ως μια μορφή κοινωνικής πρακτικής. Ο σχετικός προβληματισμός στη συνέχεια εμπλουτίστηκε με τη διερεύνηση της θέσης των γυναικών σε αυτήν, καθώς και με την κατά πολύ παλαιότερη ιδέα της "Πολιτείας των γραμμάτων". Από τις τρεις αλληλένδετες επιστημονικές κατευθύνσεις, που εντοπίζονται στο επίκεντρο του στοχασμού του Διαφωτισμού, την ανθρωπολογία, την ιστορία και την πολιτική οικονομία, αξίζει να αναδειχθεί η σημασία της τελευταίας.

Η άνοδος του κύρους της πολιτικής οικονομίας ως διακεκριμένου πεδίου διανόησης στα μέσα του 18ου αιώνα, εγγράφεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο

που ορίζεται από τον μετασχηματισμό κάποιων παραδοσιακών μορφών ανάλυσης της ηθικής και της πολιτικής συμπεριφοράς και ιδίως από την ανάδυση μιας νέας αντίληψης για την κοινωνικότητα ή για την ανάπτυξη της κοινωνίας, στην οποία οι οικονομικές δραστηριότητες κατείχαν μια πολύ πιο σημαντική θέση. Τουλάχιστον τρεις αντιλήψεις περί πολιτικής και περί κοινωνικής τάξης, καθιερωμένες για πολλά χρόνια, υπέστησαν ριζική αναπροσαρμογή στο τέλος του 17ου και τις αρχές του 18ου αιώνα, η έννοια του "κρατικού συμφέροντος" (Reason of State / Raison d'État), η κατηγοριοποίηση των μορφών διακυβέρνησης, και η έννοια του φυσικού νόμου. Ο στοχαστής που συνδύασε με τον καλύτερο τρόπο την έννοια του "κρατικού συμφέροντος" με τις μορφές διακυβέρνησης ήταν ο Montesquieu ο οποίος επεξεργάστηκε την ιδέα του *doux commerce*.

Το κύρος που απέκτησε η πολιτική οικονομία οφείλεται καταρχάς στην εμφάνιση κειμένων που την παρουσίαζαν ως ένα σύνολο συστηματικών αρχών (Jean-François Melon, Antonio Genovesi, Étienne Bonnot de Condillac, Adam Smith). Κανένα από αυτά τα κείμενα δεν περιορίστηκε μόνο σε αφηρημένες αρχές· αναπόσπαστο τμήμα της οικονομικής διαπραγμάτευσης αποτελούσαν παραδείγματα από την ιστορία.

Ακόμα πιο σημαντικές από τα πρωτότυπα έργα πολιτικής οικονομίας ήταν, ωστόσο, οι μεταφράσεις, οι οποίες, εκτός από τη διάθεση αξιόπιστων μεταφορών του πρωτοτύπου σε μια άλλη γλώσσα, σε κάποιες περιπτώσεις το υποκαθιστούσαν, είτε τροποποιώντας το περιεχόμενό του είτε ανατρέποντάς το εντελώς, προκειμένου να υποστηριχθεί μια θέση ή ακόμα και προσωπικές επιδιώξεις. Η πληθώρα των μεταφράσεων αποδείκνυε ότι είχε αρχίσει να υφίσταται μια βαθειά αίσθηση κοινού λόγου περί οικονομίας. Το ίδιο συμπέρασμα μπορεί να συναχθεί και από την αναπαραγωγή της συζήτησης επί συγκεκριμένων οικονομικών ζητημάτων κατά τη διάρκεια του αιώνα. Μεταξύ των ζητημάτων που απασχόλησαν την πρόσφατη έρευνα ξεχωρίζουν η "συζήτηση περί πολυτέλειας" και η συζήτηση για τις αλληλένδετες προοπτικές των "πλουσίων" και των "πτωχών" χωρών.

Οι οικονομικές απόψεις αποκρυσταλλώθηκαν, μεταφράστηκαν κατά ποικίλους τρόπους, προσαρμόστηκαν, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται σε διαφορετικές "εθνικές" περιστάσεις, και τελικά τέθηκαν υπό τη δοκιμασία της ανοιχτής διαφωνίας. Μέσω αυτών των διεργασιών η πολιτική οικονομία απέκτησε αξιοπιστία ως ένα διανοητικό πεδίο και προσέλαβε μορφές κατάλληλες να εκτεθούν στη δημόσια σφαίρα, να αποτελέσουν θέμα δημόσιας συζήτησης μεταξύ των πεπαιδευμένων αναγνωστών σε όλες τις μείζονες εθνικές γλώσσες. Έτσι, η πολιτική οικονομία αναδείχθηκε ως μια σπουδαία, πραγματικά θεμελιώδης, παράμετρος του Διαφωτισμού. Γιατί, δεν προσέφερε μόνον ένα νέο μεθοδολογικό εργαλείο για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά ένα εργαλείο ανάλυσης που έθετε επί τάπητος τις συνθήκες βελτίωσης αυτού του κόσμου, με όρους που ενέπλεκαν και την κοινή γνώμη.

■

"Ξενιτεμένες" ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες και διαδρομές,
Επιμέλεια: Σοφία Ματθαίου - Αθηνά Χατζηδημητρίου,
ΙΝΕ/ΕΙΕ-125, Αθήνα 2012, 257 σελ.

Ο εκπατρισμός και το αίτημα επιστροφής των ελληνικών αρχαιοτήτων, ως συστατικό στοιχείο της εθνικής υπόστασης και αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής ιστορίας, βρέθηκε ήδη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους στην αιχμή ιδεολογικών αντιπαραθέσεων και προβληματισμών. Το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον εκδηλώθηκε από τα προεπαναστατικά χρόνια με την ιδιοποίηση των αρχαιοτήτων και την ένταξή τους σε ευρωπαϊκά μουσεία ή ιδιωτικές συλλογές. Το φαινόμενο της διαρπαγής αρχαιοτήτων και της αρχαιοκαπηλίας, όπως είναι γνωστό, αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τον 19ο αιώνα παράλληλα με την αύξηση της ανασκαφικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, ενώ η διεθνής "αγορά" αρχαίων έργων τέχνης δεν έπαψε ποτέ από τότε να ανθεί.

Τα τελευταία χρόνια, παρά τη θέσπιση αυστηρότερων νομοθετημάτων, η παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων συνεχίζεται με κύριο αποδέκτη τα διεθνή κέντρα εμπορίου αρχαίων έργων τέχνης. Από την άλλη πλευρά, το ελληνικό κράτος, έχει αποδυθεί σε έναν αγώνα για την επιστροφή των Ελγινείων μαρμάρων, αλλά και άλλων μεμονωμένων εκπατρισμένων αρχαιοτήτων. Την προσπάθεια αυτή θα ενίσχυε σημαντικά η συστηματική καταγραφή του συνόλου των "ξενιτεμένων" ελληνικών αρχαιοτήτων, που εκτίθενται ή φυλάσσονται σε Μουσεία και ιδιωτικές συλλογές του εξωτερικού. Οι δυνατότητες που προσφέρουν σήμερα οι σύγχρονες τεχνολογίες και η πληροφορική καθιστούν το εγχείρημα περισσότερο από ποτέ εφικτό αλλά και αναγκαίο.

Ο προβληματισμός αυτός, που αποτελεί εδώ και χρόνια αντικείμενο συζήτησης στην αρχαιολογική κοινότητα, υπήρξε η αφορμή για να πραγματοποιηθεί το καλοκαίρι του 2006 στη Σύρο επιστημονική συνάντηση στο πλαίσιο των "Σεμιναρίων της Ερμούπολης", τα οποία διοργανώνονται από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του ΕΙΕ σε συνεργασία με το Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων. Θεματικός άξονας ήταν οι "ξενιτεμένες" αρχαιότητες και οι απόψεις που ανταλλάχθηκαν εκεί, στο φιλόξενο περιβάλλον των Σεμιναρίων, αποτέλεσαν τη μαγιά για τη συγγραφή των μελετών που δημοσιεύονται στον παρόντα τόμο. Τις εργασίες του τόμου υπογράφουν αρχαιολόγοι και ιστορικοί.

Περιλαμβάνονται δύο εισαγωγικά κείμενα:

Σοφία Ματθαίου, *Η καθιέρωση της ιδέας της εθνικής ιδιοκτησίας των αρχαίων μνημείων* ♦ Αθηνά Χατζηδημητρίου, *Ο εκπατρισμός των ελληνικών*

αρχαιοτήτων και η συμβολή τους στη συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων.

Ακολουθούν οι μελέτες:

Γιώργος Τόλιας, *Διασπορά, εντοπιότητα και εθνική κληρονομιά. Οι ελληνικές αρχαιότητες κατά τους τελευταίους προεπαναστατικούς χρόνους* ♦ Αλίκη Ασβεστά, *Από τον Μαραθώνα στο Λούβρο: ιστορία, διαδρομές και περιπέτειες δύο αγαλμάτων* ♦ Σοφία Ματθαίου, *Ο Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899) και οι αρχαιολογικές δραστηριότητες των Ευρωπαίων στην Ελλάδα* ♦ Χριστίνα Μερκούρη, *Εξαγωγές αρχαιοτήτων κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αι. Το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία τους* ♦ Αλέξανδρος Μάντης, *Η διαρπαγή και η διασπορά των ελληνικών αρχαιοτήτων* ♦ Katja Sporn, *Φάσμα και ιστορικό της διασποράς αρχαιοτήτων των ιστορικών χρόνων από την Κρήτη* ♦ Αθηνά Χατζηδημητρίου, *Οδοιπορικό της διασποράς των ευβοϊκών αρχαιοτήτων*.

■

"Η ματιά των άλλων".
***Προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν τρεις αιώνες (18ος-20ός)*,**
Επιμέλεια: Κατερίνα Δέδε - Δημήτρης Δημητρόπουλος,
Αθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ -127, 2012, 240 σελ.

Οι μελέτες που απαρτίζουν τον τόμο πραγματεύονται τις πολλαπλές προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν την εποχή τους με το έργο τους και τις ιδέες τους. Τα πρόσωπα, που, με την παρουσία τους, άφησαν ισχυρό το στίγμα τους στα πράγματα του καιρού τους, αλλά επίσης και στο νου, τη μνήμη και τα συναισθήματα των μεταγενεστέρων. Τις πολλαπλές ζωές που έχουν οι προσωπικότητες αυτές μέσω της διαφορετικής πρόσληψης που είχαν τα έργα και οι ιδέες τους σε όσους τους γνώρισαν, τους αγάπησαν, τους θαύμασαν, τους αμφισβήτησαν ή τους μίσησαν, κυρίως όμως σε όσους τους "γνώρισαν" μετά τον θάνατό τους μέσα από τα γραπτά και τις διηγήσεις άλλων. Τη δημόσια εικόνα που έχει εγγραφεί στη συλλογική μνήμη και τις συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες προσεγγίσεις όσων θέλησαν να συνθέσουν τη βιογραφία τους.

Το πρόσωπο διαδραματίζει λοιπόν εδώ τον καθοριστικό ρόλο. Οι βιογραφίες ευκλεών, "μεγάλων ανδρών" −και λιγότερο γυναικών− αποτέλεσαν παραδοσιακό, διακριτό, δημοφιλή κλάδο της ιστορικής αφήγησης, που στόχευε να αναδείξει τη σημασία του βιογραφούμενου στη ροή των γεγονότων. Παρότι η

σύγχρονη, κριτική ιστορική προσέγγιση θέλησε να μεταθέσει το κέντρο βάρους της ιστορικής μελέτης από το πρόσωπο στους κοινωνικούς και οικονομικούς μηχανισμούς, στους θεσμούς και στις συλλογικές νοοτροπίες και συμπεριφορές, οι βιογραφίες συνέχιζαν να έχουν το πολυπληθές κοινό τους. Στα καθ' ημάς οι βιογραφίες αποτέλεσαν αγαπητό ανάγνωσμα στο οποίο θήτευσαν ιστορικοί, δημοσιογράφοι, λογοτέχνες, συγγενείς και θαυμαστές των βιογραφούμενων – ενίοτε και πολέμιοί τους. Οι βιογράφοι δημιούργησαν έναν αστερισμό παράλληλο με εκείνο των βιογραφούμενων, αποτύπωσαν τις ποικίλες προσλήψεις τους, το εύρος των οποίων βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις δυνατότητες διαφορετικών αναγνώσεων, που προσέφερε η ζωή και η δράση του βιογραφούμενου προσώπου.

Όλοι οι παραπάνω προβληματισμοί έδωσαν το έναυσμα για μία επιστημονική συνάντηση στην Σύρο, το καλοκαίρι του 2010, στο πλαίσιο των "Σεμιναρίων της Ερμούπολης", καρπός της οποίας είναι ο παρών τόμος που περιλαμβάνει τα ακόλουθα κείμενα:

- Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Οι ιδρυτές της νεώτερης Ελλάδας*.
- Ευδοκία Ολυμπίτου, *Μπουμπουλίνα: Η θηλυκή εκδοχή της ανδρείας*.
- Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Ο Ρήγας με τα μάτια των άλλων. Διαδρομές της πρόσληψης ενός ήρωα*.
- Σοφία Ματθαίου, *Ο Κοραής και οι έλληνες κλασικοί φιλόλογοι τον 19ο αιώνα*.
- Δημήτρης Δημητρόπουλος, *Ο "Γέρος του Μοριά": Κτίζοντας μια πατρική φιγούρα του έθνους*.
- Νίκος Θεοτοκάς, *Μακρυγιάννης: Αναγνώσεις αναγνώσεων*.
- Χρήστος Λούκος, *Οι "τύχες" του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση*.
- Παναγιώτης Μιχαηλάρης, *Παλαιών Πατρών Γερμανός: Οδεύοντας προς το θρύλο*.
- Διονύσης Τζάκης, *Μύθος και ιστορία. Οι πρώτοι βιογράφοι του Γεώργιου Καραϊσκάκη*.
- Ουρανία Πολυκανδριώτη, *Ο Στράτης Μυριβήλης και οι πολλαπλές αναγνώσεις του έργου του*.
- Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, *Η κατασκευή μιας επιχειρηματικής δυναστείας: Η οικογένεια Ράλλη*.
- Μαρία Δαμηλάκου, *Προσλήψεις του Μπολίβαρ από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα*.
- Κατερίνα Δέδε, *Ο "Μαύρος Καβαλάρης". Οι βιογραφίες του Νικόλαου Πλαστήρα*.
- Σπύρος Δραΐνας, *Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το τρίγωνο της χαρισματικής ηγεσίας*

Ο τόμος είναι αφιερωμένος στη μνήμη της Εύης Ολυμπίτου, ως ελάχιστο αντίδωρο σε όσα της οφείλουμε.

■

The Historical Review / La Revue Historique
Institute for Neohellenic Research / Institut de Recherches Néohelléniques,
National Hellenic Research Foundation / Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, volume VIII (2011), 225 σελ.

Κυκλοφόρησε το όγδοο τεύχος του ξενόγλωσσου επιστημονικού περιοδικού του ΙΝΕ, *The Historical Review / La Revue Historique*. Για το σκεπτικό της έκδοσης βλ. *Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ/ΕΙΕ*, τχ. 30 (2005), σ. 7. Τα περιεχόμενα του τεύχους είναι τα ακόλουθα:

♦ Michelle Bouvier-Bron, *Une polémique chez les philhellènes à Genève en 1827.Jean-Guillaume de Lunzi et Frédéric Lullin de Châteauvieux*

♦ Alexis Politis, *La seconde vie des chansons populaires grecques. Modes d'incorporation de l'élément populaire dans l'intelligentsia du XIXe siècle*

♦ Nicholas Eliopoulos, *Neophytos Vamvas and Religious Toleration*

♦ Thanos Veremis, *Ioannis Makriyannis: From History to Anthropology*

♦ Marios Hatzopoulos, *Oracular Prophecy and the Politics of Toppling Ottoman Rule in South-East Europe*

♦ Sophia Matthaiou, *Establishing the Discipline of Classical Philology in Nineteenth-century Greece*

♦ Spyros Ploumidis, *Nuances of Irredentism: The Epirote Society of Athens (1906-1912)*

♦ Lena Arampatzidou, *Nikos Kazantzakis and Travel Writing: Innovating in Poetics and Politics*

♦ Critical Perspectives / Approches Critiques. Sotiris Walden, *Iacovos D. Michailidis, Παράταιροι εταίροι. Ελληνική δικτατορία, κομμουνιστικά καθεστώτα και Βαλκάνια, 1967-1974*

♦ Aristotle Tziampiris, *Greek Historiography and Slav-Macedonian National Identity*.

■

ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ernest Renan et la Grèce. Philosophie, langue et politique,
Sous la direction de Iphigénie Botouropoulou,
Τετράδια Εργασίας 34,
ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2012, 131 σελ.

Το τεύχος 34 των Τετραδίων Εργασίας φιλοξενεί τα πρακτικά του συνεδρίου *Ernest Renan et la Grèce. Philosophie, langue et politique,* που πραγματοποιήθηκε στις 3 Απριλίου του 2009 στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και διοργανώθηκε από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών σε συνεργασία με το Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών/Γαλλική Πρεσβεία. Με τα κείμενά τους, Έλληνες και Γάλλοι ερευνητές που συμμετείχαν στις εργασίες του συνεδρίου φώτισαν ορισμένες από τις τοποθετήσεις του Γάλλου διανοητή σε ζητήματα γλώσσας, θρησκείας, πολιτικής και αρχαιολογίας, καθώς και την αγάπη του για την Ελλάδα, ανανεώνοντας με τον τρόπο αυτό το γενικότερο ενδιαφέρον για τα έργα του που παραμένουν επίκαιρα.

Την έκδοση επιμελήθηκε η Ιφιγένεια Μποτουροπούλου και περιλαμβάνει κείμενα των: ♦ Jean Balcou, *Ernest Renan et Alexander von Humboldt en 1848: du* Cosmos *à* L'Avenir de la sci*ence* ♦ Pascal David, *Cristal ou germe ? La question de l'origine du langage selon Ernest Renan* ♦ Charbel Matta, *La* Mission de Phénicie *d'Ernest Renan (et le séjour de Ghazir)* ♦ Ourania Polycandrioti, *La* Vie de Jésus *d'Ernest Renan et la* Vie du Christ *de Pinelopi Delta* ♦ Valentino Petrucci, *Renan et le Collège de France* ♦ Maria Roussi, *De la "volonté de vivre ensemble" aux politiques linguistiques éducatives en Europe: une histoire de la tolérance et de la diversité* ♦ Eustache Veltsos, *La méthode historiographique de l'ami intime d'Ernest Renan, le chimiste Marcelin Berthelot (1827-1907)* ♦ Ioanna Constandulaki-Chantzou, *Ernest Renan vu par… - Témoignages* ♦ Iphigénie Botouropoulou, *Ernest Renan et la Grèce.*

■

Ουρανία Πολυκανδριώτη,
Η διάπλαση των Ελλήνων. Αριστοτέλης Π. Κουρτίδης (1858-1928),
ΙΝΕ/ΕΙΕ-123, ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ-48,
σειρά: "Βιβλιοθήκη Ιστορίας των Ιδεών" -9, Αθήνα 2011, 430 σελ.

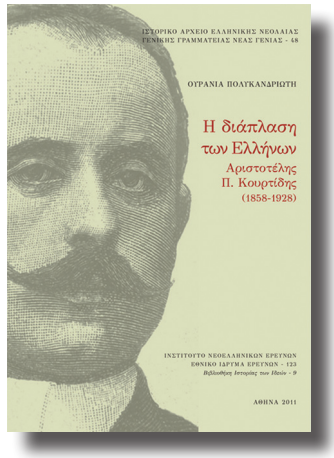

Η μελέτη για τη ζωή και το έργο του Αριστοτέλη Κουρτίδη ξεκίνησε στο πλαίσιο των προγραμμάτων του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Αντικείμενό της ήταν η συγγραφική δραστηριότητα του Αριστοτέλη Κουρτίδη ειδικά στον χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και της εκπαίδευσης. Η έρευνα έκτοτε επεκτάθηκε, συμπεριέλαβε το σύνολο των δημοσιεύσεών του και αποτέλεσε τη βάση της μελέτης αυτής που εντάχθηκε παράλληλα και στο εκδοτικό πρόγραμμα του ΙΝΕ/ΕΙΕ.

Ο Αριστοτέλης Π. Κουρτίδης (1858-1928) ήταν στην εποχή του ένας από τους πλέον γνωστούς και αναγνωρισμένους λογίους, παιδαγωγούς και συγγραφείς λογοτεχνικών κειμένων για παιδιά. Από την έρευνα προστέθηκαν όμως νέα δεδομένα που αναιρούν την ταύτιση του Κουρτίδη αποκλειστικά με τον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας. Η αρχική εικόνα για την προσωπικότητά του, εκείνη του γλυκομίλητου παιδαγωγού, έπρεπε συνεπώς να επανεκτιμηθεί σε συνάρτηση με την πολυμέρεια των ενδιαφερόντων του και την έντονη δημόσια παρουσία του. Και είναι ακριβώς η δημόσια παρουσία του, στο ευρύτερο πλαίσιο του τέλους του 19ου αιώνα, που αποτελεί το αντικείμενο της μελέτης αυτής. Οι απόψεις που ο Κουρτίδης διατύπωσε δημόσια, οι αντιλήψεις που εκπροσωπούσε, οι κάθε λογής δημόσιες παρεμβάσεις και δραστηριότητές του, ακόμα και η ρητορική των κειμένων του ή η στρατηγική προσέγγισης του κοινού του συνθέτουν μια δημόσια φυσιογνωμία η οποία, πέρα από τις όποιες ιδιαιτερότητες τη χαρακτηρίζουν ειδικά, απηχεί συγχρόνως μια συγκεκριμένη κατηγορία λογίων που δρουν σταθερά στη "δημόσια σφαίρα" με παιδαγωγικές προθέσεις.

Με πολλές αναλογίες με όσα συνέβαιναν στην Ευρώπη, έτσι και στην Ελλάδα, κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, αναδύθηκε ένα στρώμα λογίων που λειτούργησε στη δημόσια σφαίρα σε συνάρτηση με την εκπαίδευση αλλά και με τον Τύπο και απευθύνθηκε συνειδητά στο ευρύ κοινό με ποικίλους τρόπους.

Δεν πρόκειται τόσο για μια ελίτ διανοουμένων, πνευματική ή και κοινωνική, αλλά κυρίως για μια διαστρωμάτωσή τους, η οποία, με συνείδηση περισσότερο παιδαγωγού και λιγότερο διανόησης –νοούμενης ως χαρισματικής πνευματικής και ιδεολογικής πρωτοπορίας–, προσέγγισε την ελληνική κοινωνία εκ των έσω και όχι εκ των άνω, δηλαδή με τις δικές της αρχές και νόρμες, με τη δική της γλώσσα και ηθική. Η επαγγελματική ιδιότητα του παιδαγωγού ή και η γενικότερη ανάμειξη των λογίων με θεσμούς της εκπαίδευσης ενισχύει τη σημασία της παρουσίας πολλών από αυτούς στη δημόσια σφαίρα, αφού, εκ του ρόλου τους, και ως συγγραφείς διδακτικών έργων, συνδιαλέγονται με τον επίσημο λόγο του κράτους και γίνονται οι αγωγοί του στην κοινωνία.

Η όλη δημόσια παρουσία του Κουρτίδη απηχεί το πολιτισμικό αυτό πλαίσιο και αποβαίνει το ιδανικό παράδειγμα για να μελετηθεί το φαινόμενο της διάπλασης των Ελλήνων, έτσι όπως εκδηλώνεται μεταξύ εκπαίδευσης, λογιοσύνης και Τύπου στο τέλος του 19ου αιώνα. Ένα φαινόμενο, που δεν αφορά όμως μόνο την Ελλάδα αλλά, κι αυτό με τη σειρά του, αποτελεί παράδειγμα μιας γενικότερης τάσης στην Ευρώπη για εθνική διαπαιδαγώγηση.

Η διάρθρωση του κειμένου σε ενότητες ακολουθεί σε γενικές γραμμές το σκεπτικό που αναπτύχθηκε παραπάνω, με γνώμονα τη ανασύνθεση μιας προσωπικότητας έτσι όπως έδρασε στη δημόσια σφαίρα. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται η βιογραφική και η εργογραφική διαδρομή του Κουρτίδη, οι ποικίλες δραστηριότητές του, οι σχέσεις του με τους κύκλους των λογίων της εποχής καθώς και με τους πρωτεργάτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Εδώ εντάχθηκαν και οι θέσεις του για το γλωσσικό ζήτημα. Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται οι γενικότερες αντιλήψεις που διατύπωσε στην αρθρογραφία του για την κοινωνία, τη λογοτεχνία και την εκπαίδευση. Στην τρίτη ενότητα εξετάζεται η έμπρακτη εφαρμογή των απόψεών του και η ρητορική της επιχειρηματολογίας του στο συγγραφικό του έργο που απευθύνεται αφενός στα παιδιά και αφετέρου στους μεγάλους και όλη την οικογένεια. Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζεται και σχολιάζεται η εργογραφία του, της οποίας το μεγαλύτερο μέρος είναι διάσπαρτο σε εφημερίδες και περιοδικά. Ακολουθεί βιβλιογραφία και γενικό ευρετήριο.

■